

ЧОВЕКОВАТА БЕЗБЕДНОСТ И ДОВЕРБАТА ВО ИНСТИТУЦИИТЕ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

ПОТЕНЦИЈАЛ ЗА ПРОДЛАБОЧУВАЊЕ НА РЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА

Од Умут Ергезер, заменик генерален секретар на РСС

Довербата во институциите е одраз на довербата на поединците во тоа дека институционалниот систем со сите негови компоненти, формални правила, организации и механизми за спроведување, функционира правилно (Светска банка, 2002). Затоа, довербата кон институциите е од суштинско значење за функционирањето на општеството и за управувањето. Институции кои уживаат доверба се оние што им олеснуваат на поединците да добиваат услуги и стоки, помагајќи им да ги претворат капацитетите во функционирање. Секој поединец има полза од функционални институции, од нивните капацитети и нивниот правичен пристап, а со тоа поединецот ќе биде фактор за развој на заедницата и на нацијата (Sen, 1984, 1997, 1999, 2000; Nussbaum, 2000, 2011; Rawls, 1993).

Довербата, било да е тоа генерализирана (кон непознати поединци), или конкретизирана доверба (кон одредени поединци и институции) е 'рбетот на социјалната кохезија и ја олеснува соработката помеѓу граѓаните и државата. Луѓето се чувствуваат многу побезбедно во средина каде што има поголема доверба во луѓето и во нивните институции. Ниската интерперсонална (генерализирана) доверба прераснува во ниска доверба во многу владини институции како и во самите влади, создавајќи услови во кои луѓето може да се чувствуваат помалку сигурни (УНДП, 2022). Ниското ниво на доверба кон јавните институции влијае на перцепцијата за безбедност, еднаквост, инклузија а утврдено е и дека влијае да се прибегнува кон супституција т.е. прибегнување кон различни неформални практики, позитивни и негативни, како неформално вмрежување, неформална економија, непријавени работни места, па дури и корупција. Бројни студии покажуваат дека неформалните институции како што се семејните мрежи, роднинските врски или други видови мрежи или институции на заедницата можат да ги заменат формалните институции кога тие не успеваат да уживаат доволно ниво на доверба од нивните граѓани. Можеме да заклучиме дека еродираната доверба во државните институции, што е одраз на неефикасноста на формалните институции, води кон неформалност (Gordy and Efendic, 2019). Во повеќето случаи, и формалните и неформалните институции коегзистираат едни со други при што главниот предизвик е да се постигне ефикасна интеракција, која првенствено ќе биде комплементарна, но не и супститутивна (De Soto, 1989). Оттука, и довербата кон луѓето како и довербата кон институциите функционираат како посреднички механизам кој, во крајна линија, влијае на чувството на сигурност.

Безбедноста фокусирана на луѓето може холистички да се концептира како човекова безбедност, а првичните граници на концептот беа исцртани со Извештајот за човековиот развој на УНДП од 1994 година. Потоа, концептот на човековата безбедност минуваше обемни дебати и се појавија многу различни толкувања, од интервенционистички до кооперативни и тонови со помалку принуда. За целите на овој труд ќе ја применам дефиницијата за човековата безбедност како витално јадро на секој човечки живот кој треба да биде заштитен од сеприсутни критични закани, на начин кој е во согласност со долгорочната реализираност на човековото битие (Alkire, 2003, p2). Нема да се задржувам на дискусијата за тоа кое јадро може да се смета за витално и како тоа витално, кое и да е тоа, може да се заштити од какви видови закани. Таа дискусија ја препуштам на експертите за човекова безбедност и за економски развој. Нашиот труд ќе го применува поимот човекова

безбедност како нормативен концепт и токму тоа е значењето на терминот „чувството на безбедност кај луѓето“ кој овде ќе го користиме.

Човековата безбедност по дефиниција е мултидимензионален концепт и ја нагласува заштитата на правата на поединците и живеењето живот ослободен од страв, понижување и немаштија (УНДП ИЧР-HDR¹, 1994, 2022) (ОН, 2016). Стратегијата за Југоисточна Европа (ЈИЕ) 2030 усвоена од Процесот за соработка во Југоисточна Европа (SEECР-ПСЈИЕ) во 2021 година, дава приоритет на зајакнувањето на човековата безбедност и на отпорноста на регионот на ЈИЕ и му дава мандат на Секретаријатот на Советот за регионална соработка (РСС) да ја олесни имплементацијата на Процесот на соработка во ЈИЕ-SEECР 2030 (SEE2030).

Чувство на безбедност

Постои значителен глобален тренд на намалување на чувството на безбедност кај луѓето. Особено по пандемијата на Ковид 19, забележано е дека едвај нешто помалку од една четвртина од населението во развиените економии се чувствува безбедно (UNDP, 2022).

ГРУПИ НА ИНДЕКСОТ НА ЧОВЕКОВИОТ РАЗВОЈ	Безбедно	Умерено небезбедно	Многу небезбедно
НИЗОК И СРЕДЕН ИНДЕКС НА ЧОВЕКОВИОТ РАЗВОЈ	8%	29%	64
ВИСОК ИНДЕКС НА ЧОВЕКОВИОТ РАЗВОЈ	14%	31%	55%
МНОГУ ВИСОК ИНДЕКС НА ЧОВЕКОВИОТ РАЗВОЈ	23%	40%	37%

Извор: УНДП, Извештај за човековата безбедност 2022

Овој тренд се појавува секаде во светот, особено по пандемијата. Сепак, постои шема која сугерира дека пониското ниво на човековиот развој, набљудувано преку Индексот на човековиот развој, е поврзано со повисоко ниво на несигурност (табелата погоре). Две години по извештајот на УНДП, забележавме слични резултати во Западен Балкан. Гледано од позитивниата страна, 51,8% од граѓаните на Западен Балкан сметаат дека нивните економии се сигурно место за живеење (збир на оние кои претежно и целосно се согласуваат со овие изјави). Од друга страна, ако долунаведените податоци се бинаризираат на начин да овозможат мерење на оние кои ги сметаат своите економии за сигурно место и другите, забележуваме дека преостанатиот дел од населението (т.е. другите) не е занемарлив (47%). Овој наод е во согласност со претходниот на Securimeter (2023), кој нотира дека најмалку 4 од 10 возрасни лица во Западен Балкан не ги сметаат своите економии за безбедно место за живеење.

ПРАШАЊЕ: ДАЛИ СЕ СОГЛАСУВАТЕ ДЕКА ВАШАТА (ЕКОНОМИЈА) Е БЕЗБЕДНО МЕСТО ЗА ЖИВЕЕЊЕ?	ФРЕКВЕНЦИЈА ЗАЧЕСТЕНОСТ	ПРОЦЕНТИ (%)
ВООПШТО НЕ СЕ СОГЛАСУВАМ	261	5.1
ГЛАВНО НЕ СЕ СОГЛАСУВАМ	921	17.9
НИТУ СЕ СОГЛАСУВАМ, НИТУ НЕ СЕ СОГЛАСУВАМ	1,233	24.0

¹ HDR Human Development Report - Извештај за човековиот развој

ГЛАВНО СЕ СОГЛАСУВАМ	2,057	40.0
СОСЕМА СЕ СОГЛАСУВАМ	610	11.8
НЕ ЗНАМ /ОДБИВАМ ДА ОДГОВОРАМ	59	1.1
N=5.141		
ИЗБОР: RCC SECURIMETER 2024		

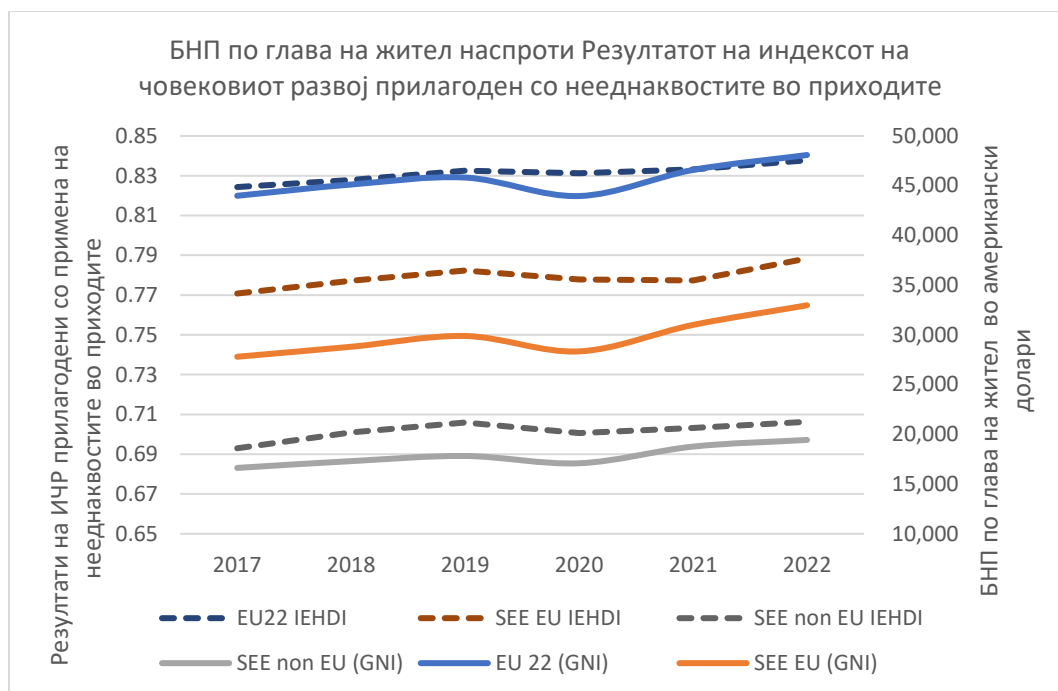
Еден од главните фактори кој се појавува кај глобалниот модел на несигурност е забавеното закрепнување на условите на човековиот развој.

Направена е спореба меѓу графиконите подолу помеѓу земјите-членки на ЕУ 22, земјите од Југоисточна Европа (ЈИЕ) и економиите кои не се членки на ЕУ, преку визуелизација на лонгитудиналните перформанси на секоја група во бруто-националниот доход по жител и резултатот на Индексот за човековиот развој прилагоден со факторот нееднаквост (ИЧР)². Сликата подолу, има за цел да обезбеди приказ на моменталната состојба на резултатите што ги остварила секоја субрегионална група (т.е. ЕУ 22, ЈИЕ ЕУ и ЈИЕ не-ЕУ) пред или по пандемијата и за моменталната состојба по прашањето на конвергенцијата помеѓу секоја од нив според приходот по жител, но исто така и според резултатите за човековиот развој, приспособени со факторот нееднаквости.

Графиконот подолу покажува изразен паралелизам во развојните трендови на приходот/БНП³ по жител во секоја субрегионална група, нагласувајќи ја нивната економска и трговска поврзаност. Сепак, овој модел на конвергенција не се проширува на Индексот на човековиот развој прилагоден со факторот нееднаквост (IHDI). Индикаторот на за кој станува збор открива дека социоекономските влијанија на КОВИД-19 се значително посериозни во економиите од ЈИЕ што не се членки на ЕУ отколку во ЕУ, со значително побавно темпо на закрепнување по пандемијата во регионот на ЈИЕ.

² Inequality-adjusted Human Development Index (HDI – ИЧР)

³ GNI – Gross National Income – Бруто национален приход

Извор: УНДП <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>

Иако целокупниот макроекономски раст може да покажува значаен напредок, тој не ја доловува распределбата на приходите меѓу демографските групи. Дури и само со едноставно разгледување на овој графикон, сосема е очигледно дека социоекономската конвергенција останува сериозен предизвик за економиите од ЈИЕ кои не се членки на ЕУ и групите на ЕУ (т.е. ЕУ 22 и ЈИЕ ЕУ), што укажува дека конвергенцијата во правичен/инклузивен економски раст ќе бара значително подолго време.

Сличен тренд може да се потврди и преку податоците на Евростат. Според европските податоци за социјална заштита, вкупните расходи за социјална заштита во ЕУ изнесуваат 26,9% од БДП⁴. Ако ја разгледаме структурата на распределбата на социјалната помош, речиси половина од вкупните расходи за надоместоци за социјална заштита од 4,3 трилиони евра, се потрошени за функцијата старосна и пензии за преживеани, а 30% се за болест и здравствена заштита. Друг аспект на податоците за социјална заштита на ЕУ што привлекува внимание е дека најголемите трошоци за социјална заштита во периодот помеѓу 2012-2022 година, се поврзани со домувањето и социјалната исклученост, по што следи заштитата на семејството и децата. Евростат поседува податоци за социјалната заштита само за Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија во Западен Балкан. Според нив, во овие четири економии учеството на трошоците за социјална заштита во БДП е помалку од 20% во споредба со 26,9% просек на ова учество во ЕУ⁵.

Втората можна причина за опаѓањето на нивото на човековата безбедност е зголемениот број на традиционални и нетрадиционални безбедносни закани. Освен „директните закани“ кои произлегуваат од традиционалните закани поврзани со безбедноста (како што е руската агресија во

⁴ GDP Gross Domestic Product – BNP bruto do,qên proiivvod

⁵ [Досие:Трошоци за надоместоци за социјална заштита \(% во однос на БДП, 2012 и 2022\).png - Објаснета статистика.](#)

Украина и војните на Блискиот Исток), постојат бројни значителни индиректни закани кои луѓето може да ги доживеат како ризик за стабилноста и одржливоста на нивните животи.

Таквите нетрадиционални безбедносни закани се директно поврзани со условите за човековата безбедност на секој поединец. Поголемиот дел од луѓето од Западен Балкан се чувствуваат несигурно поради организираниот криминал. Сепак, кога од луѓето се бара да ги изберат првите четири причини за несигурност, меѓу другите безбедносни прашања, тензиите на етничка основа сè уште се значаен фактор на несигурност. Ова ги вклучува и потенцијалните етнички вооружени конфликти и дискриминацијата врз етничка основа, како фактори кои исто така влијаат на намерите за емиграција во регионот.

Извор: RCC Securimeter 2023

Разбирање на довербата во институциите

Во поимот доверба во институциите спаѓа целокупната доверба што поединците и заедниците ја имаат во формалните институции, како што се нивните влади, државната служба, службите за спроведување на законот како што се полициските сили или судството. Главните столбови на кои е изградена довербата на граѓаните и заедниците во нивните институции се компетентноста (Mayer et. al., 1995; Acemoglu, 2005), интегритетот (Tyler, 2006), транспарентноста (Grimmelikhuijsen et. al. 2013; Acemoglu et al., 2005), правичноста и правдата (Rawls, 1999), сигурноста и предвидливоста (Kasperson et al. 1992), легитимитетот (Suchman, 1995; Acemoglu et.al., 2012), реактивноста (Bouckaert et.al. 2003).

Перцепцијата за легитимитетот, отчетноста и реактивноста на институциите значително влијаат врз довербата на граѓаните во нивните институции. Затоа, овие столбови се поврзуваат како индикатори за мерење на ефективноста на управувањето во даден формален ентитет, на правичноста, транспарентноста и компетентноста на институциите. Ефективните, способни и компетентни

институции се успешни во исполнувањето на општествените потреби но се отчетни и транспарентни и за своите неуспеси. Спротивно на тоа, ниската доверба е тесно поврзана со неангажираноста, скептицизмот и конфликтот на луѓето, поткопувајќи го или доведувајќи го во прашање легитимитетот на општествениот договор помеѓу граѓаните и нивната политика. Едноставно кажано, ниската доверба кон институциите може да биде сигнал за неефикасност на институциите, според судот на оние кои живеат со нив.

Интеракцијата помеѓу довербата во институциите и човековата безбедност

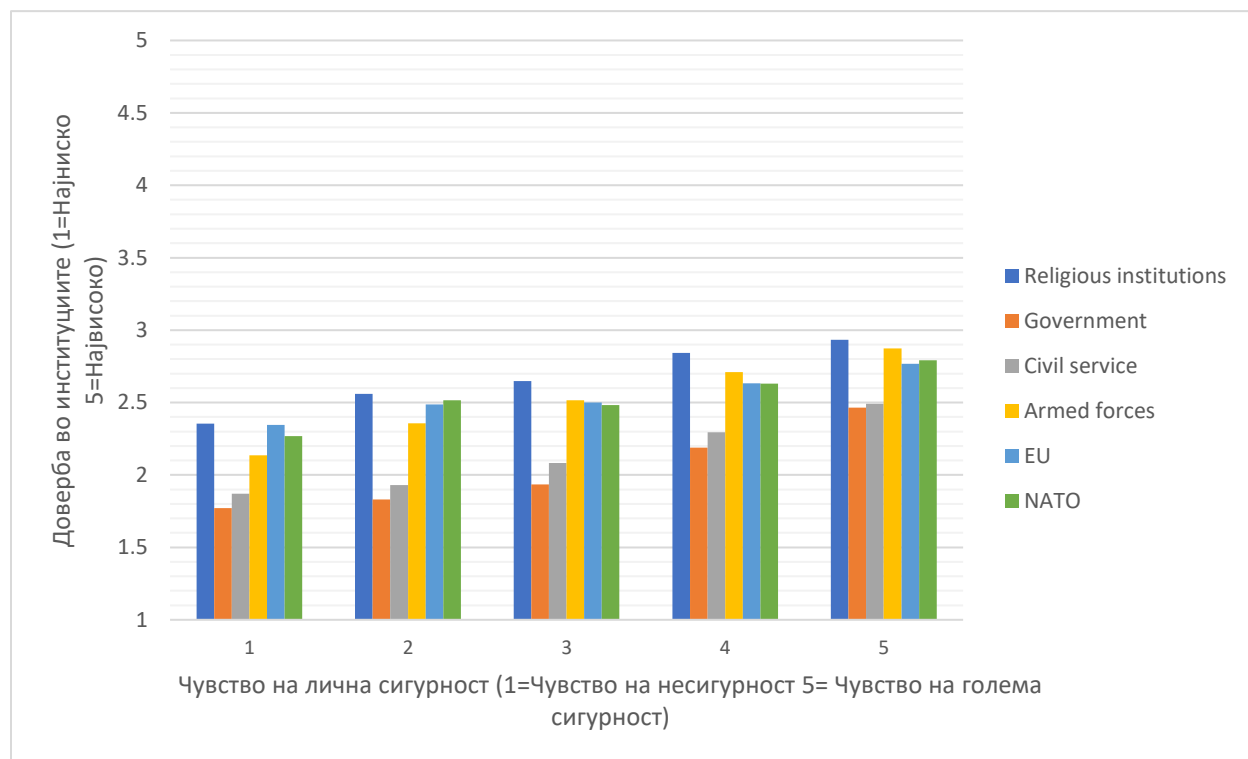
Се смета дека интеракцијата помеѓу довербата во институциите и човековата безбедност е двонасочна и динамична. Сите три столба на концептот на човековата безбедносен (т.е. отсуство на страв, отсуство на немаштија и отсуство на понижување) емпириски може да комуницираат со перцепцијата на луѓето кон нивните јавни институции. Тоа е логично бидејќи сè уште државите ја имаат главната улога во реализирањето на безбедноста на своите граѓани. Границите на таа безбедносна служба одат подалеку од воено-центричната национална безбедност и заштита на територијата, сепак, без исклучување на претходното, сега од сите држави се очекува да обезбедат инклузивни социјални услуги за своите граѓани за да им помогнат да се спротивстават на нетрадиционалните безбедносни закани. Поголемиот дел од тие нетрадиционални безбедносни закани се прекугранични и ги надминуваат воспоставените капацитети на државите. Затоа, меѓународната и регионалната соработка меѓу државите игра пресудна улога во обезбедувањето на кооперативна перспектива на човековата безбедност, која се разликува од принудната и интервенционистичката интерпретација што се појави во периодот по Студената војна.

Спротивно на тоа, кога довербата во институциите е ниска, човековата безбедност најверојатно ќе биде загрозувана. Можно е граѓаните да прибегнат кон неформални или вонсудски средства за решавање на конфликти, што доведува до зголемен организиран криминал, насилство и нестабилност. Недовербата може, исто така, да резултира со социјална фрагментација, каде што заедниците се чувствуваат исклучени од владините процеси, што ги влошува ранливостите и несигурноста, ја намалува нивната солидарност со другите, ја искривува нивната припадност во граѓанските мултиетнички национални структури и ја зајакнува тенденцијата на луѓето сè почесто да дефинираат ексклузивни идентитетско-социјални групи на кои сметаат дека им припаѓаат.

Институционална доверба на Западен Балкан и задоволството на луѓето од нивниот квалитет на живот

Најновиот Securimeter за регионална соработка открива дека регионот на Западен Балкан се карактеризира како општество со ниско генерализирано ниво на доверба, со ниска интерперсонална доверба кон непознати поединци и заеднички вредности. 83% од испитаниците во Западен Балкан се изјасниле дека немаат доверба во другите. Меѓу сите општествени групи со кои луѓето од Западен Балкан се во интеракција, членовите на семејството се оние на кои најмногу им се верува со 91,2%, што сугерира дека во овие економии, довербата е базирана на силни врски. Притоа, само 39,4% од луѓето во нашиот регион веруваат во луѓето кои работат во нивната администрација, што не изгледа како ветувачки исход.

Истото истражување покажува дека верските институции (60%), вооружените сили (55%) и полицијата (54%) уживаат многу поголема доверба, во споредба со политичките и судските институции. Поконкретно, поединците кои имаат повисока доверба во своите политички и граѓански институции, пријавуваат и повисоко ниво на лична безбедност. Она што паѓа в очи во оваа интеракција е довербата на луѓето од Западен Балкан во ЕУ и НАТО како институции. Дури и оние со чувство на пониска лична безбедност имаат поголема доверба во тие две институции.

Извор: RCC SECURIMETER 2024

Што се однесува на областите на секојдневниот живот и благосостојбата, Securimeter на СРС обезбедува сеопфатен преглед на областите од кои граѓаните на Западен Балкан се задоволни и нивото на тоа задоволство. Според тоа, во Западен Балкан се најмалку задоволни од нивото на цените. Нивото на пензиските примања и на платите се две меѓусебно поврзани области на ниско задоволство, а овие три споменати области би можеле да се пресметаат заедно. Во однос на областите над средното ниво на задоволство се: образованието, пристапот до чиста вода за пиење која не е скапа, грижата за децата и толеранцијата кон идентитетите.

Заклучок:

Овој труд дава преглед на тоа колку луѓето во Западен Балкан се чувствуваат сигурни во економиите во кои живеат и како тоа може да се толкува од аспект на глобалниот растечки тренд на лично чувство на несигурност. Исто така, од најновите податоци од истражувањето на СРС, се покажа кои фактори може да се сметаат за влијателни врз перцепцијата на луѓето за безбедноста и каква е нивната поврзаност со довербата на луѓето во нивните институции.

Сите економии од Западен Балкан преземаат значителни реформски напори во контекст на своите процеси на пристапување во ЕУ, кои го поддржуваат градењето на нивните институционални капацитети. Исто така, посветени се на постигнување на целите за одржлив развој во согласност со Агендата 2030. Сепак, перцепцијата за зголемена несигурност и ослабената доверба во институциите бараат особено внимание и дополнителни напори. Процесот на интеграција во ЕУ е од клучно значење за унапредување на довербата на граѓаните во нивните институции. ЕУ и НАТО како надворешни институции се појавија како два многу позитивни исклучока во однос на довербата која и обете организации ја создадоа, дури и кај граѓаните кои имаат пониско лично чувство на сигурност. Дополнително, интеграцијата во ЕУ и пристапувањето кон институциите на ЕУ отвораат перспектива за поддршка на институциите на Западен Балкан за унапредување на довербата на нивните граѓани во сите седум столба.

Регионалната соработка во овој контекст игра активна и, во голема мера, олеснувачка улога. Врската помеѓу безбедноста вклучително и нетрадиционалните безбедносни закани, меѓусекторската рамка на човечковата безбедност со целокупната доверба во институциите, бара холистички пристап. Во овој контекст, зајакнувањето на отпорноста на регионот како сеопфатна цел, за да се спротивстави на директните и индиректните закани, не само преку нивно предвидување, туку и преку нивно превенирање со поддршка од регионалната соработка во мултидимензионални политички рамки, е примарна цел која е целосно усогласена со процесот на интеграција во ЕУ на секоја од економиите на Западен Балкан. Во таа насока, стратешките иницијативи на РСС за Заеднички регионален пазар

имаат за цел да го промовираат потенцијалот за поврзување и економска интеграција во регионот и со ЕУ. Зелената агенда на Западен Балкан и Стратегијата за Југоисточна Европа 2030 врз основа на SDG⁶ и Агендата 2030 обезбедуваат дополнителен пакет алатки за постигнување отпорен регион. Сепак, потребни се неколку значајни напори за продлабочување на регионалната соработка, меѓутоа, за тие напори да бидат успешни, неопходни се не само позитивните искуства од досегашната имплементација и посветеноста на Советот за регионална соработка, туку, и можеби и уште поважни, поддршката и посветеноста на економиите од Западен Балкан и Југоисточна Европа на стратешките цели на регионалната соработка.

Референци:

- Acemoglu, D. (2005). Politics and economics in weak and strong states. *Journal of Monetary Economics*, 52(7), 1199-1226.
- Acemoglu, D., & Johnson, S. (2005). Unbundling institutions. *Journal of Political Economy*, 113(5), 949-995
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishers.
- Alkire, S. (2003). A Conceptual Framework for Human Security.
- Bouckaert, G., & Van de Walle, S. (2003). *Comparing measures of citizen trust and user satisfaction as indicators of 'good governance': Difficulties in linking trust and satisfaction indicators*. *International Review of Administrative Sciences*, 69(3), 329-343.
- De Soto, H. (1989). *The Other Path*. New York: Harper & Row Publishers.
- Gordy, E. & Efendic, A. (2019). *Meaningful Reform in the Western Balkans—Between Formal Institutions and Informal Practices*. Bern: Peter Lang.
- Grimmeliikhuijsen, S. G., Porumbescu, G., Hong, B., & Im, T. (2013). The effect of transparency on trust in government: A cross-national comparative experiment. *Public Administration Review*, 73(4),
- Kasperson, R. E., Golding, D., & Tuler, S. (1992). *Social distrust as a factor in siting hazardous facilities and communicating risks*. *Journal of Social Issues*, 48(4),
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). *An integrative model of organizational trust*. *Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- Nussbaum, M. C. (2000) *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). *The human development approach. Creating capabilities*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard.
- Rawls J. (1993) *The law of peoples*. *Critical inquiry*, 20(1), pp.36-68.
- Sen, A. (1985) *Well-Being, agency and freedom*. *Journal of Philosophy*, 82, pp.169-221.
- Sen A. (1999) *Development as freedom*. 1st. ed. New York, Knopf
- Sen A. (2000) *Why human security at international symposium on human security, Tokyo* (Vol. 28).
- Sen, A. (1997) *From income inequality to economic inequality*. *Southern Economic Journal*, 64(2), pp.384-401

⁶ Sustainable Development Goals – Цели за одржлив развој

- Suchman, M. C. (1995). *Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches*. *Academy of Management Review*, 20(3), 571-610.
- Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton University Press.
- UN, (2016) Human Security Handbook, Human Security Unit United Nations. New York
- UNDP (United Nations Development Programme) (2022) 2022 Special Report on Human Security. New York.
- UNDP (United Nations Development Programme). (1994) Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York.